

Yayınlayan: Ankara Üniversitesi KASAUM
Adres: Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Cebeci 06590 Ankara

Fe Dergi: Feminist Eleştiri 10, Sayı 2
Erişim bilgileri, makale sunumu ve ayrıntılar için:
<http://cins.ankara.edu.tr/>

Pronatalist Kültürde Anne Olmamak
Meral Salman Yıkılmış

Çevrimiçi yayına başlama tarihi: 15 Aralık 2018

Bu makaleyi alıntılanmak için: Meral Salman Yıkılmış “Pronatalist Kültürde Anne Olmamak” *Fe Dergi 10*, no. 2 (2018), 85-97.

URL: http://cins.ankara.edu.tr/20_8.pdf

Bu eser akademik faaliyetlerde ve referans verilerek kullanılabilir. Hiçbir şekilde izin alınmaksızın çoğaltılamaz.

Pronatalist Kültürde Anne Olmamak

Meral Salman Yıkıms*

Bu niteliksel çalışma aileyi merkeze alarak üremeyi teşvik eden ve kadınlıkla anneliği eş tutan pronatalist kültürel kabullerin, anne olmayan kadınların eşleriyle/partnerleriyle, aileleriyle, çocuklu arkadaşlarıyla ve gündelik hayatlarındaki diğer kişilerle kurdukları ilişkileri nasıl biçimlendirdiğini kavramaya çalışmaktadır. Bu araştırma sorusuna yanıt bulabilmek için on dört çocuksuz kadınla yüz yüze ve e-mülakat tekniğiyle yaptığım mülakatlardan elde ettiğim verileri kullanıyorum. Öncelikle katılımcıların pronatalist kültür içerisinde nasıl konumlandığını ve kendi cinsiyetli oluşlarını nasıl kavradıklarını anlayabilmek için katılımcıların kadınlığı ve anneliği kavramsallaştırma biçimleri, ardından eşleri/partnerleri, aileleri ve diğerleri ile olan ilişkileri üzerinde duruyorum. Katılımcılar açısından kent yaşamı ve kendi sosyal çevreleri onlara görece korunaklılık sağlayabiliyor fakat çocuksuzlukla ilgili kendilerine yöneltilen sorular, çocuk doğurmaları yönünde yapılan tavsiyeler, çocuksuz oldukları için onlara acınması rahatsızlık duydukları ilişkilene biçimlerinden tamamen uzak durmanın mümkün olmadığını gösteriyor. Pronatalist kültürel kabullere daha eleştirel yaklaşabilen kadınlar açısından çocuksuzluk kendilerini fail olarak konumlandırılabildikleri bir mücadele alanı olabiliyor fakat mevcut pronatalist değerlerin cinsiyetçiliğini sorgulamadan strateji geliştirmeye çalışan kadınlar, güçlenmeye çalışırken farkına varmaksızın anne olan veya olmayan kadınları güçsüzleştirmeye yöneliyor.

Anahtar Kelimeler: pronatalizm, pronatalist kültür, annelik, çocuksuzluk, gündelik ve yakın ilişkiler

Being Nonmother in a Pronatalist Culture

This qualitative research tries to understand how the pronatalist cultural acceptances, which promote reproduction by locating the family within the centre of social life and conflating womanhood with motherhood, mould non-mother women's relationship with their husbands/partners, family members, friends with children and with other people they meet in their everyday life. To find answers to this research question, I apply the data derived from the face-to-face interviews and e-interviews conducted with fourteen childless women. To be able to understand how the participants find themselves within the pronatalist culture and perceive their gendered being, first of all I focus on their conceptualizing of womanhood and motherhood and then, on their relationship with others. The urban life and the social milieu relatively protect them from the pronatalist cultural acceptances. Yet they cannot totally escape from connection with people who can easily pose questions about their childlessness or give advice to them about having children or feel sorry for their childlessness. For those women who question the pronatalist cultural acceptances, childlessness becomes a field of struggle and they become the subjects of it. The others who develop strategies without challenging the sexist dimension of pronatalist culture unknowingly weaken mothers and non-mothers although they just want to get empowered.

Keywords: : pronatalism, pronatalist culture, motherhood, childlessness, relationship with others

Giriş

Kadın kimliği tarihsel olarak çocuk doğurmak ve anneliğe dair semboller etrafında inşa edilmiştir (Gillespie 1999, 7). Bu ataerkil inşada kadın için doğal ve istenir olduğu kabul edilen anneliğin, anne olan ve olmayan tüm kadınlar açısından disipline edici ideoloji ve pratikleri barındıran kurumsal boyutu dikkate alınmalıdır. Annelik ideolojisi ve pratikleri aracılığıyla anne olan kadınlar anneliklerinin niteliği hakkında sürekli sorgu altında yaşarken, anne olmayan kadınlar, kadın olmanın gereğini yerine getirmedikleri iddiasıyla norm dışı kabul edilir.

*Dr. Öğretim Üyesi, İzmir Demokrasi Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, salman.meral@gmail.com

Bu nedenle annelik, Simon de Beauvoir'ın *Kadın "İkinci Cins"* (2010) kitabında anneliğin doğal değil, kadının aşkınlığını engelleyen ataerkil bir yapı oluşuna işaret etmesinden, yani 1940'lı yılların sonlarından itibaren feminist literatürde de tartışmalı bir konu olarak yer etmiştir. Anneliği ataerkil toplumsal düzenlemenin kadını sınırlayan, baskı altına alan bir kurumu olarak gören yaklaşımla anneliği bedensel, yaratıcı bir pratik olarak gören yaklaşım tartışmaların ana eksenini oluşturmaktadır (Edwards 2016, 20). Annelik tartışmaları kadar yaygın olmasa da anne olmamak 1970'lerden, ağırlıklı olarak da 1990'lardan itibaren Kuzey Amerika ve Batı Avrupa'da feminist literatürde kendine yer bulan bir konu olmuştur. Kuzey Amerika ve Batı Avrupa'da kadınlar arasında çocuksuzluğun artışının, eğitim düzeyinin ve evlilik yaşının yükselmesi, ücretli işgücüne katılımın artması, doğum kontrolünün yaygınlaşması gibi yaşam biçimlerini etkileyen toplumsal değişimlerle ilişkili olduğu belirtilmektedir. Ne var ki, çocuksuz kadınların sayısındaki artış, bu kadınların pronatalist kültür tarafından marjinalize edilmelerine engel olmamaktadır (Gillespie 2013; Letherby 1999; Hird ve Abshoff 2000). Gönülsüz çocuksuzluk¹ olarak nitelenen fizyolojik nedenlere dayanarak istendiği halde anne olmamak genellikle beden bir hatası ve hatta hastalık olarak görülür. Kısırlık olarak adlandırılarak medikalize edilen gönülsüz çocuksuzluk, tedavi edilebilir olmasıyla toplumsal açıdan daha kabul edilebilirken, gönüllü olarak çocuk doğurmamak olgunlaşmamışlıkla, bencillikle, sorumsuzlukla ve kadınsı olmamakla ilişkilendirilir (Gillespie 2000, 225; Meyer 2001, 735; Rich et.al. 2011, 227; Park 2002, 24; Letherby 2002). Bu nedenle gönüllü çocuksuzluk söz konusu olduğunda çalışmalar kimlerin çocuksuz olmayı seçtiği, neden seçtiği, çocuksuzluğun ne türlü bir damgalanmaya yol açtığı veya çocuksuzluğun kadınlara özgürleşme imkânı tanıyıp tanımadığı soruları etrafında biçimlenmiştir (Shapiro 2014, Edwards 2016, Gillespie 2000, Peterson 2015). Gönülsüz çocuksuzluk üzerine mevcut çalışmalar genellikle benzer biçimde damgalanma, anne olmamanın ve kadın kimliğinin tecrübe edilişi gibi konuları içermektedir (Letherby 1999, 2002; Clark, Martin Mathews ve Mathews 2006; Daniluk 1999). Gönüllü veya gönülsüz çocuksuzluk fark etmeksizin çalışmaların ana eksenini çocuksuz kadınların anne olmayarak "norm dışı" kalmaları nedeniyle toplumsal yaşamda ve ilişkilerde karşılaştıkları sorunlar, mücadele etmek zorunda kaldıkları steryotipler (anormal, yetersiz, sevgisiz, bencil kadınlar olmak gibi) ve çocuksuz kadınların anne olmamak üzerinden olumlu kimlikler kurmaya çalışarak değersizleştirilmeye veya dışlanmaya karşı durma, direnme çabaları oluşturmaktadır (Gillespie 2000, 2003; Letherby 1999; Morell 2010; Peterson 2015).

Bu niteliksel çalışmanın² amacı da aileyi merkeze alarak üremeyi teşvik eden ve kadınlık ve annelik arasında doğal bir bağ kuran pronatalist kültürel kabullerin, anne olmayan kadınların eşleri/partnerleri, aileleri, arkadaşları gibi yakın çevrelerindeki kişilerle ve gündelik hayatlarında karşılaştıkları kişilerle kurdukları ilişkileri nasıl biçimlendirdiğini kavramaya çalışmaktır. Pronatalizm nüfusunu tamamını veya bir kısmını üremeye yönlendiren politik, ideolojik ve kültürel fikir ve pratikleri içeren projedir (Brown ve Marx Ferree 2005, 8). Pronatalist fikir ve pratikler kadınları ve erkekleri kapsasa da kadınlar çocuk doğurması ve yetiştirmesi beklenen kişiler olarak disipline edici bu fikir ve pratiklerin asıl hedefi konumundadır (Bartholomaeus ve Riggs 2017, 2). Pronatalizm anneliğin ve çocuk yetiştirmenin doğal ve kadın kimliği için temel olduğu kabulüyle kültürel düzlemde; anneliğin etnik topluluğun devamını sağlama amacıyla veya vatanseverlik anlayışıyla bir görev olduğu iddiasıyla ideolojik düzlemde; kişisel niyet, hisler, rasyonel olan ve olmayan ebeveynlik seçimleri olarak psikolojik düzlemde, üremeye devlet müdahalesi olarak nüfus politikaları düzleminde işleyebilir (Heitlinger 1991, 344). Nüfusu artırmaya yönelik annelik teşvikleri, vergi indirimleri gibi düzenlemelerle doğrudan ve/veya anneliğin ve çocuk büyütmenin yüceltilmesi, anne olmayan kadınların olumsuzlanması gibi kültürel, dinsel ve ideolojik kabullerle dolaylı olarak sürdürülebilir (Lovett 2010, 1028).

Pronatalist nüfus politikaları bu makalenin konusu değil fakat yine de belirtmek gerekir ki, Türkiye'de uygulanan nüfus politikalarıyla pronatalist kültürel kabuller arasında her zaman örtüşme olmamıştır. Cumhuriyet tarihi boyunca uluslararası uygulamalar da dikkate alınarak aile planlaması için farklı dönemlerde pronatalist ve antinatalist nüfus politikaları izlenmiştir. 1960 öncesi nüfus artışını teşvik eden pronatalist uygulamalar söz konusu iken, 1960'lardan 2000'lere nüfusu azaltmaya yönelik antinatalist uygulamalar yürürlüğe konmuş (Benezra 2014, 42), ardından 2000'lerle birlikte tekrar pronatalist politikalara dönmüştür (Akşit 2010, 190-91). Pronatalizmin temel işleyişinin resmi veya yazılı olmayan toplumsal kabullere dayandığı dikkate alındığında (Jones ve Brayfield 1997, 1242) antinatalist nüfus politikalarının uygulandığı dönemlerde bile evliliği ve ebeveyn olmayı norm kabul eden pronatalist kültürün yaygın oluşunu pronatalist öğelerin geleneksel, ataerkil cinsiyet rolleriyle ve dinsel inanışlarla örtüşmesiyle ilişkilendirmek mümkündür.

Yöntem

Anne olmayan kadınlar üzerine gerçekleştirdiğim ve yüz yüze ve e-mülakat tekniğine başvurduğum bu niteliksel çalışmada katılımcılar için, kadınların doğurganlığının azaldığı iddia edilen otuz beş ve üstü yaşlarda olmaları dışında bir ölçüt belirlemedim. Her ne kadar mevcut literatürde bu tür bir ayırım yaygın olarak kullanılsa da katılımcılar arasında gönüllü ya da gönülsüz çocuksuz olarak bir ayırım yapmadım. Gönüllü veya gönülsüz olmak, annelik söz konusu olduğunda sınırları muğlak kavramlardır ve kadınların hayatlarının seyri içinde bu ikisi arasında net bir ayırım yapabilmek her zaman mümkün olmaz. Bu çalışmada gönüllü ve gönülsüz ayırımından, bu nitelilerin muğlaklığı bir yana, katılımcıların neden anne olmadıkları sorusunu içerdiği için kaçınılmıştır. Katılımcılara yöneltilecek “Neden anne olmadın?” sorusu anne olmanın bir norm olduğu önkabulünü kaçınılmaz olarak içinde barındırır (Shapiro 2014, 12).

Çalışma için kişisel bağlantılar aracılığıyla sınırlı sayıda katılımcıya ulaşabildim. Çoğu eğitilmiş ve hepsi işgücüne katılmış (halen ücretli bir işte çalışan veya emekli) Ankara, İzmir, İstanbul, Mersin ve Aksaray illerinde yaşayan on dört anne olmayan kadınla 08 Ocak 2018 ve 01 Şubat 2018 tarihleri arasında yüz yüze ve e-mail aracılığıyla yarı yapılandırılmış mülakatlar gerçekleştirdim.³ Katılımcıların çoğu toplumsal cinsiyet rollerini sorgulayan, bir kısmı da kendini feminist veya sosyalist olarak tanımlayan kadınlardır. Geleneksel cinsiyet rollerini sorgulamayan veya sorgulama şansı olmayan pek çok kadın açısından çocuksuz olmak yabancı biriyle konuşulamayacak kadar acı verici veya söze dökülemeyecek kadar mahrem bir konu olarak görüldüğü için geleneksel değerlere sahip kadınların bu çalışmaya katılmalarını sağlamam mümkün olmadı. Sessizliklerini ise – araştırmacı olarak gerekli güven ilişkisini kuramamış ve onları çalışma için ikna edememiş olmam olasılığını reddetmeden-⁴ pronatalist kültürel kabullerin ne denli güçlü olabildiğinin göstergesi olarak okumak mümkündür.

Kadınlık ve Annelik⁵

Annelik biyolojik bir fonksiyon değil, toplumsal ve ekonomik koşullara göre değişen, tarihsel olarak farklı biçimler alan kültürel bir pratiktir (O'Reilly 2004: 4). Annelik doğurmakla mümkün olabileceği gibi, annelik etmek biyolojik olmayan yolla, çocuğu büyütmeyle yani çocuğun sorumluluğunu ve bakımını -bireysel veya kolektif olarak- üstlenmekle de mümkün olabilir. Ayrıca, kadınlık ve annelik arasında kurulan heteronormatif bağın aksine, bakmak, büyütme ve sorumluluk almak anlamında annelik etmek için mutlaka kadın olmak gerekmez (Arendell 2000: 1192).

Annelik etmek yaratıcı ve güçlendirici bir pratik olma imkânına sahiptir. Modern ataerkil bir kurum olarak annelik ise bu imkânı tanımaz: İdeolojisi ve pratikleriyle anneliğin her kadın için içgüdüsel, yani doğal ve istenir olduğunu varsayar; doğuran kadını, çocuğun bakımından asıl sorumlu olan kişi olarak görür ama bu sorumluluğun getirdiği karar verme ve uygulama gücünü kadından alır ve erkeğe devreder (Rich 1986). Ataerkil kurum olarak annelik, biyolojik annenin çocuğun psikolojik ve fizyolojik gelişiminden sorumlu tutularak tüm emeğini, aklını, duygularını ve kaynaklarını çocuğuna/çocuklarına vakfetmesinin beklendiği “yoğun annelik ideolojisiyle” annelere ve topluma seslenir. “Yoğun annelik ideolojisi” inanç, beklenti ve tavsiyeyle çevrelenmiş annelik idealini sunar. Erişmenin mümkün olamayacağı bu ideal aracılığıyla kadınların annelikleri sorgulamaya açılır ve anneler göz önünde olan, yorumlanan ve suçlanan annelikleriyle toplumsal açıdan güçsüzleştirilir (Hays 1991).

Anneliğin yetişkin bir kadın olmanın gereği olarak görüldüğü ataerkil annelik ideolojisiyle örtüşen pronatalist kültürde de annelik ve kadınlık neredeyse eşanlamlıdır. Bu nedenle mülakatlarda öncelikle katılımcıların kadınlığı nasıl tanımladığını ve annelikle ilişkilendirip ilişkilendirmediğini öğrenmeye çalıştım. Katılımcıların bir kısmı kadınlığın kültürel bir inşa veya kimlik olduğunu belirtiyor. Örneğin, İnci kadınlığı şöyle tanımlıyor: “Doğuştan cinsiyetimiz dışında çevremizde yaşayarak da öğrendiğimiz tecrübe ettiğimiz kimlik oluyor.”

Toplumsal cinsiyete yapılan vurgunun aksine kadını biyolojik özellikleriyle, özellikle doğurgan olmakla ilişkilendiren tanımlamalar da mevcuttur. Bu tanımlar kadına doğurganlıktan dolayı atfedilen özellikleri de içeriyor. Zehra'ya göre:

Kadını insan olarak tanımlıyorum, doğasında doğurganlık ya da hayat verme ya da buna benzer özellikleri olduğu için toplumun yapıcı kanadı olması gerekir ama şu anda öyle mi, değil. Öyle dayatılmış ki süreç içinde kadına, kadın kendini var edebilmek veya bireyselleşmek için ne kadar erkekleşirse ne kadar erkek özelliklerini alırsa o kadar özgürleştiği inancında ve gerçekten de bu toplum kadına o şekilde özgürlük veriyor.

Benzer biçimde Demet de şöyle bir tanımlama yapıyor: “Kadın yaratıcı, doğurgan, yenileyen, temizleyen, sakin olandır.”

Doğurabilmek biyolojik açıdan “yetenek”, “yeti”, “ayrıcalık” olarak tanımlanıyor fakat doğurabilmenin mutlaka doğurmayı gerektirmeyeceği de vurgulanıyor. Yine de kadınlık için yapılan doğurganlık vurgusu kadınlık ve annelik arasındaki sınırları muğlaklaştırıyor.

Kadınların yaşamlarının farklı aşamalarında anne olmalarını dayatan hâkim normları sorgulamaları, çocuk isteyip istemediklerini kendilerine bile söylemeleri çok güç olabiliyor (Donath, 2006:206). Katılımcıların çoğunun aksine anne olmamayı bilinçli olarak tercih ettiğini özellikle ifade eden Deniz, çocuksuzluğu kadınlığı annelikle tanımlayan genel kabule karşı bir başkaldırı olarak görüyor:

Benim için ise anne olmamak bir kimlik olduğu ve bunu bile isteye seçtiğim için anne olsaydım eksilirdim diye düşünüyorum. Anne olmamayı bilinçli tercih ettiğim için anne olmayan bir kadın olmak benim için önemli. Anne olmamayı seçip yaşayabildiğim için. Bir bakıma topluma başkaldırı olduğu için de diyebiliriz.

Genel olarak katılımcılar tarafından kadınlık ve annelik iki ayrı kimlik ya da kategori olarak belirtiliyor. Anneliğe herhangi bir anlam yüklemeyenler kadar anneliğe olumlu anlamlar yükleyenler de var, örneğin annelik üretkenlikle, paylaşımcılıkla ve fedakârlıkla tanımlanabiliyor. Sadece kadınlık ve annelik arasında değil, doğurmak ve annelik arasında da bir ayırım yapılıyor. Doğurmak biyolojik bir özellik olsa bile anneliğin toplumsal bir inşa oluşu vurgulanabiliyor, örneğin Nükhet’e göre:

Annelik şöyle bir şey, hem biyolojik bir tarafı var, hani biyolojik olarak doğuruyoruz ama annelik zaten biyolojik bir şey değil. Annelik toplumsal bir şey ve aslında farkında olmadan ben de anneliği öğrenerek büyüdüm.

Doğurmakla annelik arasında yapılan ayırım ve anneliğin toplumsal bir inşa olmasının belirtilmesi katılımcıların bir kısmının doğurmasa bile annelik ettiğini söylemesine olanak veriyor. Esra’ya göre: “Ben doğurmadım ama epey emek verdim (kardeşlerime). Doğurganlık da benim hayatta gördüğüm o kadar önemli değil. Çünkü doğuran birçok insanın da yavrusuna fedakârlık yapmadığını gördüm.”

Annelik için emeğin önemini vurgulayan katılımcılar doğurmadıklarını ama kardeşlerine, yeğenlerine baktıklarını veya çocukları çok sevdiklerini ve çocuklara karşı sorumluluk duyduklarını vurguluyorlar, örneğin Burcu şunları söylüyor: “Doğurduğum yok, yeğenlerim var, ben hissediyorum o şeyi.”

Ashı, anneliğe atfedilen özelliklerin öğrenilir olduğunu belirterek anneliğin doğurmakla eş tutulmasına ve hatta annelik kavramına karşı çıkıyor:

Çocuk üzerinden, annelik üzerinden kurgulanan bir kadın kimliği var, bazı şeyleri anne olmazsanız anlayamazmışsınız gibi. Konuşurken de söylüyorum pek çok kez bunu, ben bütün çocukların annesi gibi hissediyorum kendimi, bütün çocukların sorumluluğunu duyuyorum. Siz belki tek çocuğa odaklandığınız için başka şeyleri göremiyorsunuz, ben daha fazla çocuğa odaklanmak zorunda hissediyorum. Annelik öğrenilen bir şeydir zaten, genlerinizde olan bir şey değil. Bunu öğrenmek için sizin doğurmaya ihtiyacınız vardır belki ama ben doğurmadan da bu sorumluluğu alabilirim. (...) Genel olarak insanların dünyaya bakış açısıyla ilgili, o yüzden annelik gibi tanımlama olmaması gerektiğini düşünüyorum. Ama bazı kadınlar, özellikle kendini bunun üzerinden tanımlamayı tercih ettikleri için belki de bir kutsiyet vakfetime, yüceltmeye çalışıyorlar anneliği, bir kimlik olarak giymeye çalışıyorlar üzerlerine. Onlar daha fazla tepki gösteriyor tabii böyle tanımlamalara girdiğim zaman.

Psikolog olan Derya mesleki gözlemlerinden yola çıkarak şunları söylüyor:

Bir kadının anne olabilmesi için yetilerini kullanması, kendinin ötesine çıkabilmesi gerekiyor, sağlıklı bir annelik için. Herkes anne de biçimsel olarak anne olmayı çok değerli görmüyorum ben. (...) Mesela benim de yeğenlerim var, çok da düşünüyorum, çok kendime dönük, kendim için yaşamıyorum. Sevdiğim çok insan var, onlar için kaygılandığım, düşündüğüm, emek verdiğim. Yeğenlerim var,

ablaman çocukları, bazı durumlarda onun kadar hatta ondan fazla düşündüğüm. Anneyi uyardığım ya da onun destek istediği zamanlar oluyor. Ben de düşünüyorum, bazen anne babalardan daha çok düşünüyorum.

Katılımcıların doğurmak ve annelik etmek arasındaki farkı belirtmesi, annelik etmek için çocuğun sorumluluğunu almak ve emek vermek gerektiğini vurgulaması kadınlık, doğurmak ve annelik arasında doğrudan bağ kuran biyolojik özcülüğe karşı eleştirel bir tavır olarak görülebilir. Fakat annelik ettiğini belirten katılımcıların çoğu, anneliğin doğurmaktan ziyade emek vererek büyütmeyle ilgili olduğunu anlatırken – çocuğun bakımından ve gelişiminden sadece kadının sorumlu tutulmasına itiraz etmeden- biyolojik annelerin anneliğini yargılayabiliyorlar. Bu nedenle kullandıkları “Yetiştirememişler”, “Biçimsel olarak anne olmak değerli değil” gibi ifadeler,⁶ biyolojik özcülüğe yönelik eleştirel bir tavrıdan ziyade uyguladıkları iki yönlü güçlenme stratejisini gösteriyor: Annelik ettiklerini ifade etmeleri anneliğe atfedilen olumlu özelliklerin (fedâkarlık, sabırlılık, özverili olma, sevgi dolu olma, sorumluluk sahibi olma) kendileri için de geçerli olduğunu belirtmelerine ve anne olmayan kadınlara yöneltilen bencillik, sorumsuzluk, sevgisizlik gibi suçlamaları reddetmelerine olanak sağlıyor. Ne var ki, annelik ettiklerini belirterek annelere atfedilen olumlu özellikleri sahiplenmeleri, pronatalist kültürün anneliği tanımlayan değerleri içinde kalmalarına neden oluyor ve çocuksuz kadınlara yöneltilen olumsuz nitelermelere karşı bir itiraz oluşturmuyor. Ayrıca, annelik etmek ve doğurmak arasındaki ayırım (doğurmadıkları için kendilerine yöneltilen olumsuz yargılara karşı) biyolojik annelerin anneliklerini olumsuzlamalarına imkân veriyor. Sorgulamalarını ataerkil annelik kurumuna değil, biyolojik annelerin annelik pratiklerine yöneltilmeleri anneyi suçlamayı içeren ataerkil annelik ideolojisini besliyor ve doğurarak annelik eden kadınları güçsüzleştirme katkıda bulunuyor.

Eşle/Partnerle İlişkide Anne Olmamak

Anne olmamak konusunda eşin/partnerin desteği önemli bir konu olabiliyor (Gillespie 2003, 128). Katılımcıların bir kısmı, İnci örneğinde olduğu gibi eşlerinin çocuk konusunda kararı kendilerine bıraktığını belirtiyor: “Bu yönden gerçekten şanslıyım. Eşim seçimlerime her zaman saygı duydu ve bu kararı da açıkçası biraz bana bıraktı.”

Ayşe'nin belirttiği gibi çocuk sahibi olmamak ortak karar olabiliyor: “Eşim de benim gibi düşünüyor. Çocuk isteyen birisi değil, dolayısıyla bu konuda aramızda herhangi bir tartışma, çatışma hali olmadı. Bilinçli bir şekilde anne baba olmak istemedik.”

Küçüklüğünden beri anne olmak isteyen Elçin ise evlendikten sonra ilk beş yıl çocukları olmadığı için çok üzüldüğünü ama eşinin onu teskin ettiğini anlatıyor. Eşinin zaten çocuk istemediğini ama kendisi istediği için eşinin onun için çok üzüldüğünü belirtiyor.

Burcu ilk evliliğinde eşi istemediği için çocuk yapmamıştır. İkinci evliliğinde ise çocuk yetiştirmek için ileri bir yaşta olduğunu düşünmüştür ve çocuk yapmamak eşiyle ortak kararlarıdır:

İlk evliliğimde ben onun ikinci eşiydim ve çocuğu vardı. Ondan sonra çok planmadan evliliğin ilk günlerinde hamile kaldım. (...) Benim çocuğum var zaten, çocuk istemiyorum dedi. (...) Ağladım açıkçası, doktor koltuğunda ağladım, acı çektim ama öyle olması gerekiyordu. Ondan sonra ikinci evliliğimi olgun bir yaşta yaptım zaten. Ona da sordum, onun da bir çocuğu vardı, yetiştiremeyiz, yaşıyoruz çünkü. Kırklı yaşlarda çok sıkıntılı bir durum, böyle kaldı.

Derya ise geçmişteki ilişkilerinde özellikle birlikte çocuk yapmak istediği biri olmadığını ama onunla ilişkisinde evlenip çocuk yapmak isteyen bir partneri olduğundan bahsediyor:

Olmadı, benim kendi adıma, şu insandan bir çocuğum olsun istemedim. Belki de o kadar çok sevebileceğim ya da güvenebileceğim ya da genetik şifresine çok güvenemedim. (...) Benden talep eden vardı, o çocuğumuz olsun istiyordu ama çalışmamı istemiyordu ve çocuklara benim bakmamı istiyordu. (...) Hayır dedim, tamam çocuk seviyorum ama hayatımı sırf çocuk bakmaya adayamam.

Elçin çocukları olsa ilişkilerinin çok iyi olacağından bahsederken, katılımcıların bir kısmı çocuk olmamasının ilişkilerini etkilemediğini, bir kısmı ise çocuklu çiftlere kıyasla ilişkilerinin daha iyi olduğunu belirtiyor. Ayşe'nin bu konudaki fikirleri şöyle:

Çocuktan sonra ilişkilerin bozulduğuna ve hatta boşanmaların olduğuna şahit oldum. Çiftler arasında cinsellikle ilgili de sıkıntılar oluyor. Yeni doğum yapmış, emziren kadın erkek için arzu nesnesi olamıyor. Ya da kadın bu yeni ve zor duruma alışırken seks düşünmek istemiyor. Bizim çocuğumuz olmadığı için sadece kendimizden sorumluyuz. İstedığımız gibi hareket edebiliyor, gezebiliyor, kendimize ve ilişkimize vakit ayırabiliyoruz. Daha rahat ve özgür bir ilişki yaşıyoruz.

İleri yaşlarında çocuk yapmamaktan pişmanlık duyabilecekleri kaygısıyla otuzlu yaşların sonunda çocuk yapmayı deneyen Aslı:

Çocuk yapma düşüncesinden ondan sonra tamamen vazgeçtik ve aradan geçen on beş on altı yıl içinde pişmanlık duyarım diye endişe ettiğim zamanlar oldu ama gerçekten hiç pişmanlık duymadım. Hatta zaman zaman bu koşullarda, yaşadığımız ülkeye, ortama bakınca iyi ki çocuk yapmamışız dediğim çok daha fazla. Bireysel olarak kendi yaşamımızda çocuksuz olmaktan dolayı psikolojik olarak hiçbir rahatsızlığımız, sıkıntımız yok. Aksine kendimize, birbirimize ve ilişkimize daha fazla zaman ayırabildiğimiz, kendi ihtiyaçlarımız ya da keyif alabileceğimiz şeylerle geçirdiğimiz için zamanımızı daha da mutluyoruz aslında, daha keyifli geçiyor.

Eşle veya partnerle çocuk konusunda uzlaşmamak ilişkide çatışmaya ve katılımcıların bir kısmında olduğu gibi ilişkinin bitmesine neden olabiliyor. Kuzey Amerika ve Avrupa’da yapılan çalışmalardaki verilere (Kelly 2009, 162) paralel biçimde bu çalışmada da eşyle/partneriyle çocuksuz olmak konusunda hemfikir olan katılımcılar çocuklu ailelerden daha iyi bir ilişki yaşadıklarını düşünüyor ve bunu vurguluyor.

Aile ve Akrabalarla İlişki

Pronatalist kültürel değerlerin kuşaklar arası aktarılmasında anneler aile içinde en etkili rolü üstlenebiliyor. Anneler kızlarından hayatlarını heteronormatif bir akış içinde (evlenme, ebeveyn olma vb.) sürdürmelerini talep edebiliyor. Kızları üzerinde anne olmaları yönünde baskı kurabiliyor ya da kızlarını ikna etmeye çalışıyor ve anneanne olma isteklerini dile getirebiliyor (Bartholomaeus ve Riggs 2017, 4). Bazı bekâr katılımcılar kendilerine anne olmaları konusunda en fazla annelerinin ısrar ettiğini belirtiyor. Anneler kızlarının anne olmasına yönelik isteklerini farklı biçimlerde ifade edebiliyor, örneğin Demet şunları anlatıyor: “Annem hala evlenmeyişime, çocuk doğurmayışima son derece kızdır. Fırsat buldukça bunu sürekli hatırlatır. Ona göre evlenmediysen ve çocuk doğurmadıysan kadın değilsindir ve kadınları anlayamazsın.”

Gül de şunları söylüyor:

Anne ol, evlen, evlen, anne ol, çabuk ol hatta bir an evvel ikincisi de olsun. Bir tane de yetmez, biliyorsunuz Türk ailesinde bu tarz şeyler, bir de ben çok kalabalık bir aileden geliyorum. O yüzden tabii ki böyle bir baskı var, her daim, her gün neredeyse. Yani ben çok olumsuz etkilenmiyorum, bazı çok olumsuz etkilenen arkadaşlarım oluyor. (...) ‘Olumlu bir şey, gönül ister tabii ama kısmet’, ‘olur’, ‘inşallah’ deyip konuyu hızla kapatıyorum. Ama genelde sırf anne değil, bütün ailem. Yok mu biri, eğitmensin, o kadar farklı ortama giriyorsun, hiç mi bulamıyorsun falan, çok insan ısrar ediyor bu konuda.

Katılımcının belirttiği gibi sadece anneler değil, diğer aile üyeleri ve akrabalar da çocuk konusunda ısrarcı olabiliyor. Ayşe ısrar konusunda şunları aktarıyor: “Bu tip ısrarların sonu yok. Bekârken evlen diye baskı yapıyor, evlenince doğur diye. Diyelim doğurdunuz, bu sefer de bu çocuğa kardeş lazım diye. Teslim olmamak lazım, hayat bizim.”

Evli olan katılımcılar genellikle hem kendi ailelerinin hem de eşlerinin ailesinin çocuk istediğini belirtiyor, örneğin yukarıdaki alıntının da sahibi olan Ayşe şunları söylüyor:

Özellikle aileler sürekli baskı yapıyor. ‘Çocuk her şeydir, çocuk olunca aile olunur, yaşlandığımızda size bakar, siz şimdi bizimle nasıl ilgileniyorsanız, sizin çocuklarınız da sizinle öyle ilgilenir’ gibi

cümleler kurup bizi ikna etmek için uğraşıyorlar: Çocuk yapmadığımız için ileride pişman olacağımızı söylüyorlar. Bizim verdiğimiz yanıtlardan hoşlanmıyor, anlamakta güçlük çekiyorlar.

İnci'nin durumunda olduğu gibi eşin ailesinin çocuk konusunda baskı kurduğu durumlar da olabiliyor:

Kendi akrabalarımından ziyade eşimin ailesinden geldi. Eşimin ailesi ataerkil aileye örnek bir aile. En başta çok yadırgıyorlardı ama zamanla onların isteğiyle değil, kendi isteğimizin geçerli olduğunu anladılar. Çocuksuz aile onların kavrayışında bile değil. (...) En başta ailesine çok kıztıyordum. Sürekli baskı vardı yapın diye. Şu anda o baskının olmaması –yaşımla da ilgili olabilir- iyi oldu diye düşünüyorum. Çok bezmiştik ikimiz de. Espriyle geçiştiriyorduk ama bu durum beni daha çok yıpratıyordu. Kadına doğurganlığıyla bakılan bir nesne gibi.

Kadının kendi ailesinin ve akrabalarının çocuk konusundaki ısrarı Nesrin'in deneyimlediği gibi zorlayıcı olabiliyor:

Hepsi bir kere çok şaşırıldı, aaa nasıl anne olmak istemezsin? Anne olmamamı kabul edenler de şöyle kabul etti, asıl bu beni çok şaşırttı: Annelik çok zor bir şey, senin başın rahat olacak. Bu bana çok garip gelmişti mesela, işin diğer tarafını düşünmüyorlardı. Sanki ben çok rahat olmak için anneliği reddettim ya da bakamayacağım için. (...) Önce çok açıklama yaptım, onların anlayabilecekleri şekilde, onların istedikleri malzemeyi verdim.

Çocuksuz kadınlar (gönüllü olarak kategorize edilenler) anne olmamalarına yönelik tepkilerle baş edebilmek için bazı stratejiler geliştirebiliyorlar, örneğin çocuk yapmayı ertelediğini söylemek, çocuk istemediği halde çocuk istediğini ama olmadığını söylemek, çocuksuz olmanın avantajlarını sıralamak veya kendilerine söylenenlere şakayla karşılık vermek gibi (Kelly 2009, 168). Benzer biçimde katılımcıların da ailelerinin ve akrabalarının çocuk konusunda istek ve ısrarlarına karşı ileride çocuk doğurabileceğini ima etmek, soru ve ısrarları şakayla geçiştirmek veya anlayabileceklerini ve kabul edebileceklerini düşündükleri biçimlerde çocuksuz olmayı gerekçelendirmek gibi stratejiler geliştirdiği görülüyor.

Ailelerin çocuk konusunda herhangi bir müdahalede bulunmadığı durumlar da söz konusu olabilmektedir. Bazı evli katılımcılar, ailelerinin onları üzme kaygısıyla çocuk konusunu açmadığını ifade ediyor. Bekâr katılımcıların bir kısmının ailesi ise kızlarının çocuksuz oluşunu kendileri ve çevreleri için meşru hale getirebilmek için kızlarının huysuz, özgürlüğüne düşkün olduğunu, evliliğin ve dolayısıyla anne olmanın kızlarına uygun olmayacağını söylemektedirler. Bu durumu, ebeveynlerin genelgeçer beklentilere uygun davranmayan kızlarının durumunu rasyonalize ederek, kabul edilebilir hale getirme çabası olarak yorumlamak mümkündür.

Anne Olan Arkadaşlarla İlişki

Katılımcılardan bazıları arkadaşlarının anne olup olmamasının arkadaşlıklarını etkilemediğini söylüyor. Çoğu ise anne olan arkadaşlarının çocukla ilgilendikleri için kısıtlı zamanlarının olması, çocuk merkezli olmaları ve ilgilerinin çocuk üzerinde yoğunlaşması nedeniyle çocuksuz arkadaşlarıyla birlikte vakit geçirdiğini ve hatta bir kısmı özellikle çocuksuz arkadaşlarıyla vakit geçirmeyi tercih ettiğini belirtiyor. Ayşe'ye göre:

Anneler annelerle görüşmeyi tercih edebiliyor. Ben de çocuksuz kadınlarla görüşmelerde daha rahat ettiğimi söyleyebilirim. Anne olmuş kadınları anlamayı, onlarla dayanışmayı önemsiyorum. Fakat dayanışmam kısıtlı oluyor çünkü çocuk bakmayı, oyalamayı bilmiyor ve sevmiyorum. (...) Çocuk sahibi olmadan önce haftada bir buluştuğum arkadaşlarımla, doğurduktan sonra ayda bir hatta daha uzun aralıklarla görüşüyorum. Buluştuğumuzda onların gündemlerinde hep çocukları oluyor. Bir yerden sonra bu -her ne kadar anlamaya çalışsam da- sıkıcı bir hal alıyor.

Nükhet anne olan kadınlarla çok beraber olmadığını anlatıyor:

Arkadaş grubu şöyle bir şey, insan bazı kişileri itiyor, bazı kişiler de beni itiyor ya, ben anneliği kadınlığın merkezine koyan kadınlarla ister istemez farklı yerlerdeyim, çok da çevremde olmuyorlar,

ben de onların çevresinde olmuyorum. Ama iş hayatım oldu, kamuda çalıştım, orada çalışırken hala emekli kadınlarla görüşüyoruz, bir kısmı anne, bir kısmı anne değil yani tabii ki, ne kadar ben onları itsem onlar beni itse de zaman zaman annelerle bir araya geliyorum.

Anne olan arkadaşlarıyla ilişkilerinde annelik farklı biçimlerde gündeme gelebiliyor, örneğin Nesrin arkadaşlarının ona çocuk doğurmayı tavsiye ettiğini söylüyor: “Arkadaşlarım içinde vardır, ‘bu kadar çok çocuk seviyorsun, çocuk yapsana’ diyor.”

Gül, arkadaşlarının onun bekâr ve çocuksuz oluşuna özendiğinden bahsediyor:

“Etrafımda anne olan arkadaşlarımla çocukları daha çok küçük ve sıkıntılı bir dönem olduğu için onlar ‘ay ne güzel, geziyorsun, bekârlığın tadını çıkar’ diyor.”

Katılımcıların verdiği örneklerde çocuk doğurma veya bekârlığın tadını çıkarma yönünde de olsa, çocuklu kadınların çocuksuz kadınlara tavsiye verme eğiliminde olmaları, evlilik ve annelik kurumu aracılığıyla toplumsal kabul ve onay elde etmiş olmalarının sağladığı güçle ilişkili olmalıdır.

Gündelik İlişkiler İçinde Anne Olmamak

Gündelik hayatlarında etraflarındaki kişiler tarafından yöneltilen evli olup olmadıkları sorusu ve evlilerse çocuk olmamasını ihtimal dahilinde bile kabul etmeyen “Kaç çocuğunuz var?” sorusu katılımcıların bir kısmının sıklıkla, bir kısmınınsa nadir karşılaştığı sorulardır. Kadınların özellikle de evlilerse zaten anne olduğunun varsayılması kadınlığın annelikle eş tutulması ile ilişkilidir. Nükheth evliliğın anneliğini beraberinde getireceğini önkabulünü eleştiriyor:

Özellikle yeni tanıştığım insanlar çocuk sorduğunda, ‘Çocuğum yok’ dediğimde ‘Aaa yoksa hiç evlenmedin mi?’ diyorlar. O zaman benim de şöyle bir önyargım oluyor, o zaman çocuğu olan kadınların hepsi de evlendiği için çocuk sahibi oldu, o zaman hiç onların isteğini diye bir şey söz konusu değil. Onlar nikâhlandılar, zorunlu olarak o belgenin karşılığında hamile olundu.

İnci gündelik hayat içerisindeki ilişkilerde etrafındaki ya da yeni tanıştığı kişilerin anne olmamasına verdikleri tepkilerden şöyle bahsediyor:

Yaşın kaç, kaç yıldır evlisin ve çocuğın yok. Nasıl olur? Kadınlığın çocuk sahibi olunmasıyla eş tutulduğu, hatta evli bir kadının çocuk yapmasının görev gibi sunulduğu bir toplumda yaşıyoruz. Çocuk sahibi olmamak ya da hastalık, tıbbi durumlar nedeniyle olmamasının sadece kadınlıkla ilgili bir durum olarak algılandığı bir gerçek. ‘Çocuk var mı?’ diye sorduklarında, ‘Yok’ cevabını verdiğimde yabancıların buna üzülmesi en başta beni üzüyordu ama artık böyle bir şey yok.

Çocuk olmadığı için kendilerine acınması, çaresiz, umutsuz, mutsuz olduklarının düşünülmesi çocuksuz kadınların diğerleriyle ilişkilerinde deneyimledikleri durumlar arasında yer alıyor (Letherby 1999, 364; Rich ve diğerleri 2001, 233). Aslı da şunları aktarıyor:

En çok acıma duygusu hissediyorum karşımdakinde. Hemen tabii sorulan soru ‘Evli misiniz?’, sonra ‘Kaç çocuk?’ ‘Hiç çocuk’ diyorum ya da ‘Çocuk yok’. Bir önce durgunluk, ondan sonra da ‘Ha, bu da iyi’ falan. Ya da bazen tanıdıklar, bildikler arasında çocuklarından şikâyet ederken ‘Aman çocuğum yok diye hiç üzülme, ne çok dertleri var’, ‘Üzülmiyorum ki zaten, öyle bir üzüntüm yok, siz merak etmeyin’ falan diyorum. (...) Ya da çocuk var mı yok mu, sormaya çekinenler var mesela. Bunun hep acınılacak, üzünülecek bir şey olduğunu düşünüyorlar. Senin seçimin olabileceğini düşünemiyorlar.

Çocuksuzluğun bir seçim olarak düşünülmemesinin anne olmamayı tercih edenlerin normları ihlal eden kişiler olarak kabul edilmesiyle ve olumsuzlanmasıyla (Gillespie 2000, 230) ilgisi olmalıdır. Çocuksuzluğun seçim olmadığı varsayılması, ilişki kurulan kişiyi toplumsal açıdan makbul hale getirme çabası ve mevcut ilişkiyi sürdürme isteğiyle de alakalıdır.

Aile, akrabalar, arkadaşlar ve hatta yeni tanışılan kişilerden oluşan geniş bir çevrenin çocuk beklentisi ve çocuk doğurmak konusundaki ikna çabaları çocuğu olmayan kadınların maruz kaldığı bir durumdur (Rich ve diğerleri 2001, 234). Ayşe'nin tecrübe ettiği gibi anne olmadığını öğrendikten sonra anne olması yönünde şu tür telkinler yapılabiliyor:

'Yapın bir çocuk, bakın size çok yakışır. Çocuk harika bir şey, siz de çok iyi anne olursunuz, çocuğunuz olmuyor mu yoksa? Utanılacak bir şey değil bu, bir sürü tedavi var, tüp bebek deneyin' gibi yorumlar, ısrarlar, telkinler sıkça geliyor.

Nalan çocuk konusunda sorular ve tavsiyelerle ilgili şunları söylüyor: "Soru soran veya tavsiyede bulunmaya çalışan olduğu zaman ilişkimi sınırlıyorum."

Evlilik anne olmanın önkoşulu olarak kabul edildiği için bekâr katılımcıların anne olmaması görece tolere edilebiliyor. Derya ise evlenmediği ve anne olmadığı için etrafındaki insanların ona özendiğini söylüyor:

Bana çok söylüyorlar; çocuk doğurmamışsın, evlenmemişsin, tabii ki yaşını göstermezsin, yıpranman için bir neden yok. ... İnsanlarda benim hayatıma imrenmeyi görebiliyorum, özgür olduğumu, kafama göre hayat yaşadığımı, 'Hayat sana güzel' dedi geçen birileri.

"Hayat sana güzel" ifadesi her ne kadar Derya öyle yorumlamasa da evlenmemenin ve doğurmamanın doğal olmayan, norm dışı olduğu kabulünü çocuksuz kadını olumsuzlayarak değil, olumlayarak vurguluyor.

Evliliğin ve ardından da çocuk doğurmanın/anne olmanın yetişkinliğe geçiş evreleri olarak kabul edildiği dikkate alındığında (Rich ve diğerleri 2001, 233) katılımcıların toplumsal onay ve kabul açısından sorun yaşayıp yaşamadıkları içinde buldukları çevreye göre değişiyor. Kent yaşamı veya kendi sosyal çevreleri onlara görece korunaklılık sağlayabiliyor fakat katılımcıların bazıları kendilerine yöneltilen "Anne olmayan anlamaz" gibi ifadelerden, yetişkin değillermiş gibi davranılmasından ve kendilerinin eksik olduğunun hissettirilmesinden bahsediyorlar.

Nesrin ise toplumsal kabulleri reddedince kabul görmeme gibi bir sorun yaşanmadığını belirtiyor:

Çünkü toplumda zaten kimse kimse gibi düşünmüyor, herkes kendinden yola çıkarak düşünüyor. Zaten sen onları baştan reddetmişsin anne olmayı reddederek. (...) Toplumda genel kabul kadının anne olmasıdır, aksi olunca kadın ayrıksı kabul edilebiliyor. O kadınlar kendine onu yüklüyor aslında, toplum bunu bana yükledi, kabul etmediğim için.

Esra da politik kimliğinin ve çevresinin geleneksel kabuller karşısında durabilmesine etkisini anlatıyor:

Ezilip büzülmedim. Çocuğum yok, evlenmedim kocam neden yok, ben öyle istedim, öyle oldu. Öyle yaşam şeklini kendime uygun gördüm. (...) Bazen bunu soranları küçümsedim bile, ille de doğurmam, eşe hizmet etmem gerektiğini düşündüğüm için ben onlara farklı gözle baktım. Keşke biraz kendini yetiştirseydi, keşke biraz sınıf mücadelesinin farkında olsaydı. (...) Politik çevreden gelmeyen insanlar acı hiss ediyor, ben doğurdum kıymetim var, sen doğurmadın kıymetin yok tavrı taşıyabilir. Bende olmadı çünkü kendimi farklı bir çevrenin içinde gördüm.

Çocuksuz olmak konusunda bazı katılımcıların sahip olduğu netlik, onları toplumsal kabullere veya çevrelerinden gelen tepkilere karşı çıkmak konusunda daha dirençli hale getirebiliyor. Yine de toplumsal yaşam içerisinde sürekli ayrıksı olmak, çocuksuz olmaları ile ilgili konuşmak, açıklama yapmak zorunda bırakılmak ve yorumlara maruz kalmak kurulan ilişkileri zorlaştırabiliyor.

Sonuç

Anne olmamak kabul gören kadınlık halinin, normun dışında kalmaktır. Norm dışı bırakılmak anne olmayan kadınları, anne olan kadınlara kıyasla toplumsal değerler hiyerarşisinin altına yerleştirir fakat bu, anneliğin kadınları toplumsal açıdan güçlendirdiği anlamına gelmez. Anne olmayan kadınlar marjinalize edilirken, anne olan kadınlar çocuğa bakmak ve büyütme konusunda "gücü olmayan bir sorumluluğu" (Rich 1986) üstlenmek

zorunda bırakılır, erişilmesi mümkün olmayacak ideal annelikte sınanarak güçsüzleştirilir. Pronatalist bir kültürde anne olmayan kadınların kadınlığı ve anneliği kavrayışları kendilerini toplumsal hayatta ve ilişkilerde nasıl konumlandıklarını anlamak açısından önemlidir. Bu çalışmada, katılımcıların bir kısmı kadınlıkla doğurganlık arasında bağ kurar ve kadınlığı böyle tanımlar da genel eğilim kadınlık ve annelik arasındaki farkı vurgulamaktır. Sadece kadınlık ve annelik değil, doğurmak ve annelik arasında, yani biyolojik annelikle sosyal annelik arasında da ayırım yapılmaktadır. Bu ayırımı yapanlar, evli veya bekâr fark etmeksizin geleneksel cinsiyet rolleri içerisinde kardeşlerine ve yeğenlerine bakarak annelik etmeyi öğrendiklerini veya tüm çocuklara karşı sevgi ve sorumluluk duyduklarını belirten katılımcılardır. Anneliğin çocuğa emek vermek ve bakmakla ilgili olmasına yönelik vurguyu, kadınlığı annelikle, anneliği de doğurmakla eş tutan pronatalist kültürün özcülüğüne karşı eleştiri olarak görmek mümkündür. Fakat annelik etmenin biyolojik yönü olmadığını anlatırken seçtikleri örneklerin genellikle biyolojik annelerin anneliklerini olumsuzlayan örnekler olması, eleştiriden çok bir güçlenme stratejisini işaret eder. Bu güçlenme stratejisinin iki boyutu vardır, ilki annelik ettiğini vurgulayarak pronatalist kültürde annelere yüklenen olumlu değerlerin kendileri için de geçerli olduğunu savunma ve marjinalize edilmeye karşı durmadır. Oysa, pronatalist kültürün annelere atfettiği değerleri sahiplenmek bu değerlerin cinsiyetçiliğini sorgulamaya imkân vermez ve annelik etmeyen kadınların marjinalize edilmesine karşı durmaz. İkincisi ise annelik etmenin toplumsal yönünü vurgulayarak biyolojik annelerin anneliklerini olumsuzlama imkânına sahip olabilmek ve anne olan/olmayan kadın değer hiyerarşisini alaşağı etmektir. Bir süre yeğenlerinin bakımını üstlendiği için bazı arkadaşlarının onun yeğenlerinin annesi olduğunu söylemesi üzerine biyolojik anne olan arkadaşının bakmakla değil doğurmakla anne olunacağı iddiasıyla itiraz ettiğini anlatan Burcu'nun örneğinde olduğu gibi ya da anne olmak veya olmayıp hayatın tadını çıkarmak yönünde tavsiyelerde bulunan anne olan arkadaşlar örneğinde olduğu gibi, anne olan kadınlarla anne olmayan kadınlar arasında toplumsal kabul ve konum açısından eşitsiz bir ilişki vardır. Fakat biyolojik annelerin anneliğini olumsuzlamak -olumsuzlamanın asıl hedefi (biyolojik) anne olan ve olmayanlar arasındaki değer hiyerarşisi olsa da- ataerkil annelik kurumuna yönelmez; aksine biyolojik annelere yönelerek anneyi suçlayan annelik ideolojisini besler.

Katılımcıların anneliği kavrayışından bağımsız, aileleri içinden anne olmalarına yönelik talep, evli değilse de -evlenmeleri koşulu ile- en fazla annelerinden gelmektedir. Anneler, kızlarını anne olmaya ikna edecek veya zorlayacak en uygun aile üyesi olarak görülerek ataerkil annelik kurumunun aktarıcısı olma görevini de üstlenmektedir. Eşle ve partnerle ebeveyn olmamak konusunda ortaklaşabiliyorsa bu konu ilişki için bir sorun kaynağı değildir. Evli katılımcıların çocuk doğurmalarına yönelik talep, telkin ve tavsiyelerse eşin aile üyelerini de içine alarak genişleyen bir akraba çevresinden gelebilmektedir. Çocuk konusundaki soruları şakaya vurarak, muğlak ve/veya huzursuzluk yaratmayacak cevaplar vererek geçiştirmek, katılımcıların bir kısmının aile ve akrabalarla baş etme stratejisi olarak görülebilir. Israrlı soruların ve taleplerin aksine, bazı aileler çocuk konusunu hiç açmazken, özellikle de bekar katılımcıların aileleri kızlarının özgürlüğüne düşkün veya huysuz olduğunu vurgulayarak kabul edilir olmadığı düşünülen bekar/çocuksuz olma durumunu hem kendileri hem de çevreleri için rasyonalize etmektedir ve çocuklarının kırılğan konumunu sağlamlaştırmaya çalışmaktadır. İlişkilerdeki kırılğanlık ve toplumsal kabul açısından yaşanan güçlük en çok, katılımcıların gündelik yaşamlarında karşılaştığı kişilerle konuşmalarında bile çocuksuzluk söz konusu olduğunda, çocuksuz olma nedenleri sorgulandığında, anne olmaları konusunda öneriler sunulduğunda veya katılımcılar bu kişilerin kendilerine acıdığını hissettiğinde görünür olmaktadır.

Bir yandan da özgürlük vurgusu sadece ailelerin kızlarının bekar ve/veya çocuksuz oluşunu rasyonalize etme aracı değildir; evli ve bekar bazı katılımcıların doğrudan veya dolaylı vurguladığı bir konudur. Batı'da yapılan çalışmaların bir kısmında da anne olmayan kadınlar bireysel özgürlüğün çocuksuz olmanın bir getirisi olduğunu belirtir (Edwards 2016, 36-37; Gillespie 2003, 126; Hird ve Abbshof 2000, 352). Özgürlükten ne anlaşıldığı konusu net değildir ama çocuksuz olmanın yaşam biçimi olarak cazibesi ve anneliği reddetme, özgürlük konusunun ana temalarını oluşturur (Heitlinger 1991, 185). Bu çalışmada da kendine ve isteklerine vakit ayırabilme, fiziksel hareketlilik, bağımsızlık, birini büyütme sorumluluğunun rahatlığı, -evli ise- eşle birlikte daha çok vakit geçirebilme katılımcılar tarafından çocuksuz yaşamlarının getirisi olarak ifade edilmektedir.⁷ Yine de bahsi geçen katılımcılar anne olmayışlarını özgürlük isteğiyle veya çocuksuzluğun özgürlük olduğu iddiasıyla doğrudan ilişkilendirmemektedir. Deniz ise diğer katılımcılardan farklı olarak özgürlük söyleminde yaşam biçimi ve anneliği reddetmeyi bir araya getirerek, anneliği reddetmenin onun için bir başkaldırı olduğunu ifade etmektedir: "Kendimi anne olan kadınlardan daha bağımsız ve özgür hissediyorum." Nesrin de anne olmamasının temelini özgürlüğü koymaktadır, anne olmamayı seçmiştir çünkü çocuksuzluğun hayatta hiçbir şeye bağlanmama, her şeyden vazgeçebilme özgürlüğünü getirdiğini, anne olsaydı çocuğundan

vazgeçemeyeceğini belirtmektedir. İnci ise özgürlükten bahseden katılımcılardan farklı olarak çocuksuz kadının özgür olduğu iddiasının bir klişe olduğunu düşündüğünü belirtmektedir, çocuk bakımı sorumluluğu sadece kadına bırakılmazsa, paylaşılsa anne olan kadınlar da özgür olabilecektir. Nesrin dışında özgürlük tanımı (“her şeyden vazgeçebilme”) yapan katılımcı yoktur, özgürlük müphem bir kavram olarak daha çok yaşam biçimindeki görece rahatlığa işaret eder. Rahat bir yaşam, daha az sorumluluk alma, kendine vakit ayırabilme veya hayatı ile ilgili kararları daha bağımsızca verebilme katılımcıların anne olmayışlarıyla ilgili kendi hayatlarına yönelik olumlu ifadeleridir ve bu durum pronatalist kültürün normlarının dışında bırakılmaya karşı katılımcılara direnç katmaktadır.

Sonuç olarak, kadın olmanın sorgulanmaksızın anne olmayı beraberinde getireceğine inanılan pronatalist kültürde çocuksuz olmak kadınlar için hep göz önünde olmak, sorgulanmak, açıklama yapmak veya kendini savunmak anlamına geliyor. Çoğunun eğitimi, hepsinin ücretli iş gücüne katılmış olması ve kent yaşamı nedeniyle geleneksel ilişkilerden uzaklaşabildikleri sosyal çevreleri, katılımcılara görece korunaklı bir alan sağlasa da gündelik hayatlarında onları zorlayan ve sınırlayan ilişkilerden sakınmaları mümkün olamıyor. Pronatalist kültüre ve değerlerine daha eleştirel yaklaşınca çocuksuzluk kadınların kendilerini fail olarak gördükleri bir mücadele alanı olabiliyor fakat mevcut pronatalist değerlerin cinsiyetçiliğini sorgulamadan, norm dışı bırakılmaya karşı strateji geliştirmeye çalışmak, güçlenmeye çalışırken farkına varmaksızın anne olan veya olmayan kadınları güçsüzleştirme katkı sağlıyor.

Katılımcıların demografik tablosu ise şöyledir:

Mülakat ve E-Mülakat Yapılan Katılımcıların Tablosu			
(Takma) Ad	Yaş	Eğitim	Meslek
İnci	41	Lisansüstü	Öğretim üyesi
Nalan	37	Lisans	Öğretmen
Deniz	40	Lisans	Öğretmen
Ayşe	42	Lisans	Sosyal çalışmacı
Demet	50	Önlisans	Emekli (özel sektör)
Esra	62	Lise	Emekli öğretmen
Gül	37	Lisans	İşletmeci, Eğitimci
Nesrin	46	İlkokul	Esnaf
Zehra	64	Lisans	Emekli kamu çalışanı
Aslı	55	Lisans	Avukat
Nükhet	61	Lisans	Emekli kamu çalışanı
Derya	48	Lisans	Psikolog
Burcu	57	Lisans	Emekli öğretmen
Elçin	54	İlkokul	Emekli işçi

¹Literatürde gönüllü çocuksuzluk (voluntary childlessness) ve gönülsüz çocuksuzluk (involuntary childlessness) ayrımları üzerine çeşitli tartışmalar mevcuttur. Bu iki kavrama ek olarak bir de geçici çocuksuzluk (temporarily childlessness) kavramı mevcuttur. Kadınların hayatlarının hangi dönemlerinde çocuk doğurmak konusunda gönüllü veya gönülsüz olduklarını kesin olarak belirlemek veya gönüllülüğünün ve gönülsüzlüğünün tanımını yapmak güçtür. Bunun yanı sıra çocuksuzluğun nasıl ifade edileceği de bir tartışma konusudur. Childless ifadesinin (child /çocuk-less/ az, eksik – siz/sız) yoksunluk, eksiklik belirttiği, bu ifadeye alternatif olarak childfree (child/çocuk-free/özgür, muaf, serbest, bağımsız vb.) ifadesinin kadını görece yoksunluk ifadesinden kurtardığı belirtiliyor. Fakat childfree kavramı da çocuksuz olmayı bilinçli bir şekilde istemeyen (gönülsüz?) kadınları dışarıda bırakıyor (Shapiro, 2014; Gillespie, 2003; Kely, 2009). Bu durumda da tekrar gönüllü ve gönülsüz ayrımının güçlüğü meselesine dönmek gerekiyor. Aynı problem Türkçedeki çocuk/suz/luk ifadesi için de geçerli olsa da, terminoloji üzerine bu tartışmadan uzak durabilmek için ve elbette daha makul bir alternatif geliştiremediğim için çocuksuz/çocuksuzluk ifadesini kullanıyorum. Anne olmayan ve anne olmama ifadelerinden anne olmayı verili kabul ettiği kaygısıyla uzak durulsa da, bu kavramları da aynı nedenle, alternatif geliştiremediğim metinde kullanıyorum.

²Bu makalede, anne olmayan kadınlar üzerine yaptığım niteliksel araştırma esnasında mülakat tekniği uygulayarak elde ettiğim verilerin bir kısmını kullandım. Verilerin diğer kısmını ise Türkiye’de neoliberal ve neomuhabazakar sosyal politikaları anne olmama üzerinden tartıştığım ve henüz değerlendirme aşamasında olan “Non-Motherhood in Turkey” başlıklı bir makalede kullandım (“Non-Motherhood in Turkey” başlıklı makalenin özet hali ise 7-10 Mayıs 2018 tarihinde Atina Eğitim ve Araştırma Enstitüsü tarafından düzenlenen 12. Uluslararası Sosyoloji Konferansında bildiri olarak sunulmuştur). Anne olmayan kadınların cinsiyetli oluşlarını nasıl anladıklarını ve anneliği nasıl tanımladıkları üzerine elde ettiğim veriler her iki makalede de bulunuyor ve bu makalede “Annelik ve Kadınlık” alt başlığı altında yer alıyor. Makalenin diğer alt başlıklarda yer alan verileri ise daha önce kullanmadım.

³Metnin ilerleyen bölümlerinde katılımcıların gerçek isimleri değil, takma isimler kullanılacaktır. Yani araştırma etiği gereği ve katılımcıların bir kısmının isteği doğrultusunda gerçek kimlikleri çalışmada belirtilmeyecektir.

⁴Çocuksuz bir araştırmacı olmanın çocuksuzluk gibi hassas kabul edilebilen bir konuda çalışmak ve çocuksuz kadınlara ulaşmak açısından kolaylık sağlayacağını düşünmüştüm fakat tanıdıklarım aracılığıyla ulaşılabildiğim, çoğu muhalif hayat görüşüne sahip dar bir çevrenin dışına çıkamayınca yanıldığımı gördüm.

⁵Daha önce belirttiğim gibi “Kadınlık ve Annelik” alt başlığı altında kullandığım verileri “Non-Motherhood in Turkey” başlıklı makalede de kullandım.

⁶Esra, bakım emeğinin önemini vurgulamak için şöyle bir örnek veriyor: “Gördüğünüz İŞİD, onları da bir anne doğurdu ama yetiştirememişler. Doğurganlık, emek ve bilinç olmadıkça bence kutsallığı yok, emeğin kutsallığı var.” Nesrin ise anne olmak için gerekenleri belirtirken “Anne olmak demek çok fazla bir kere o çocuğa zaman ayırmak lazım. Bana gelen müşterilerimde görüyorum çocuk kendini parçalıyor, anne dönüp dinlemiyor” diyor. Zehra politikacıların kadınlığı annelikle tanımlamasına öfkesini şöyle dile getiriyor: “Beş tane çocuk doğurup hiçbirine gereği kadar sevgi göstermeyen, ilgi göstermeyen ya da ben bunu nasıl hastaneye götüreceğim, okula götüreceğim, iş sahibi yapacağım diye kaygı duymayan kadından daha fazla kadının çünkü ben bu kaygıları bütün çocuklar için duyan biriyim.” Derya: “Herkesin anne olması gerektiğini düşünmüyorum. Bana gelenlerde çocuklukta anneden, annenin tutumundan dolayı çok sıkıntı yaşayanlar var. Ben öyle düşünmüyorum kadını, içinde çok güçlü olduğunu içinde bir şeyler yetisine sahip olduğunu biliyorum ama herkesin bunu sağlıklı biçimde kullanabilme becerisine sahip olamayabiliyor, kendi yetiştirme şartlarından, yaşantısından, kimliğinden dolayı. Herkes anne olmamalı. Herkes anne de biçimsel olarak anne olmayı çok değerli görmüyorum ben” diyor.

⁷Örneğin Derya “Kendi hayatımı yaşıyorum”, Ayşe “Herhangi birinin büyütülmesiyle ilgili sorumluluğum yok dolayısıyla çok daha rahatım, eşimle de ilişkim daha rahat” gibi ifadeler kullanmaktadır ve Burcu babasının ona çocuk yapmayı uygun görmemesinin özgür yapısıyla alakalı olduğunu belirtmektedir.

Kaynakça

Akşit, Elif Ekin. “Geç Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Nüfus Kontrolü Yaklaşımları,” *Toplum ve Bilim*, 117 (2010) :179-197.

Arendell, Terry. “Conceiving and Investigating Motherhood: The Decade’s Scholarship,” *Journal of Marriage and Family*, 62 (2000): 1192-1207.

Bartholomaeus, Clare& Riggs, W. Daimen. “Daughters and Mothers: The Reproduction of Pronatalist Discourses Across Generations,” *Women’s Studies International Forum*, 62 (2017):1-7.

Benezra, Belin. “The Institutional History of Family Planning in Turkey.” K. Kamp et.al. (eds.) *Contemporary Turkey at a Glance* (2014): 41-56, DOI 10.1007/978-3-658-04916-4_5.

Clarke Hurd, Laura; Martin-Matthews, Anne; Matthews, Ralph. “The Continuity and Discontinuity of the Embodied Self in Infertility,” *CRSA/RCSA*, 43:1 (2006): 95-113.

Daniluk, C. Judith. “When Biology Isn’t Destiny: Implications for the Sexuality of Women Without Children,” *Canadian Journal of Counselling*, 33:2 (1999): 79-94.

De Beauvoir, Simone. *Kadın İkinci Cins II Evlilik Çağı*. (İstanbul: Payel Yayınevi, 2010).

Donath, Orna. “Choosing motherhood? Agency and Regret Within Reproduction and Mothering Retrospective Accounts,” *Women’s Studies International Forum*, 53 (2015): 200–209.

Edwards, Natalie. *Voicing Voluntary Childlessness Narratives of Non-Mothering in French*. (Oxford, Berlin, Bruxelles: Peter Lang, 2016).

Gillespie, Rosemary. “Voluntary Childlessness in the United Kingdom,” *Reproductive Health Matters*, 7:13 (1999): 43-53, DOI: 10.1016/S0968-8080(99)90111-8.

- Gillespie, Rosemary. "When No Means No: Disbelief, Disregard and Deviance as Discourses of Voluntary Childlessness," *Women's Studies International Forum*, 23:2 (2000): 223-234
- Gillespie, Rosemary. "Childfree and Feminine: Understanding the Gender Identity of Voluntary Childless Women," *Gender and Society*. 17:1 (2003): 122-136.
- Hays, Sharon. *The Cultural Contradictions of Motherhood*. (NewHaven&London: Yale University Press, 1996).
- Heitlinger, Alena. "Pronatalism and Women's Equality Policies," *European Journal of Population / Revue Européenne de Démographie*, 7: 4 (1991): 343-375.
- Hird, J. Myra ve Abshoff, Kimberly. "Women without Children: A Contradiction in Terms?," *Journal of Comparative Family Studies*, 31:3 (2000):347-366.
- Jones, K. Rachel; Brayfield, April. "Life's Greatest Joy? : European Attitudes Toward the Centrality of Children," *Social Forces*, 75:4 (1997): 1239-70.
- Kelly, Maura. "Women's Voluntary Childlessness: A Radical Rejection of Motherhood?" *Women's Studies Quarterly*, 37: 3/4 (2009): 157- 172.
- Letherby, Gayle. Other Than Mother and Mothers as Others: The Experience of Motherhood and Non-Motherhood in Relation to "Infertility" and "Involuntary Childlessness," *Women's Studies International Forum*, 22:3 (1999): 359-372
- Letherby, Gayle. "Childless and Bereft? Stereotypes and Realities in Relation to Voluntary and Involuntary Childlessness and Womanhood," *Sociological Inquiry*, 72:1 (2002): 7-20.
- Lovett, L. Laura. "Pronatalism" *Encyclopedia of Motherhood* ed. Andrea O'Reilly (Thousand Oaks, California: Sage Publication, 2010), 1028-29.
- Meyers Tietjens, Diana. "The Rush to Motherhood: Pronatalist Discourse and Women's Autonomy," *Signs*, 26 :3 (2001): 735-773.
- Morell, Carolyn. "Saying No: Women's Experiences with Reproductive Refusal" *Feminism and Psychology*, (2010): 313-322.
- O'Reilly, Andrea. (ed.) *From Motherhood to Mothering The Legacy of Adrienne Rich's of Women Born*. (Albany: State University of New York Press, 2004).
- Peterson, Helen. "Fifty Shades of Freedom: Voluntary Childlessness as Women's Ultimate Liberation" *Women's Studies International Forum*, 53 (2015): 182-191.
- Park, Kristin. "Stigma Management Among the Voluntary Childless," *Sociological Perspective Volume* 45:1 (2002): 21-45.
- Rich, Adrienne. *Of Woman Born Motherhood as Experience and Institution*. (New York&London: W.W. Norton&Company, 1986).
- Rich, Stephanie³; Taket, Ann; Graham, Melissa; Shelley, Julia. "'Unnatural', 'Unwomanly', 'Uncreditable' and 'Undervalued': The Significance of Being a Childless Woman in Australian Society," *Gender Issues* 28, (2011): 226-247, DOI 10.1007/s12147-011-9108-1.
- Shapiro, Gilla. "Voluntary Childlessness: A Critical Review of the Literature," *Studies of Maternal*, 6:1 (2014): 1-15.